

voor de bouw van grote schepen. De Commandant Zeemacht Nederlands-Indië, vice-admiraal H. Ferwerda, was tegen het plan en werd geassisteerd door vice-admiraal b.d. A.S. Gooszen. Ferwerda nam nooit een blad voor zijn mond en viel de positie van Chef Marinestaf Furstner scherp aan op essentiële punten als de grootte van de schepen (Japan zou met nog grotere schepen komen en de haven van Soerabaja was niet diep genoeg), de duur van de bouw, het gebrek aan personeel en de noodzaak het Duitse ontwerp grondig te modificeren voor de Indische omstandigheden.

Onnodig fiasco

Anten is niet alleen kritisch over de rol van Furstner, die hij een tekort aan strategisch inzicht en (impliciet) opportunisme verwijft. Furstner had nota bene in Parijs gestudeerd bij de erudiete admiraal R.V.P. Castex; het is echter maar de vraag of hij diens werk had begrepen. Nog kritischer is Anten over Helfrich en hij verkeert daarbij in het goede gezelschap van Ferwerda, die zijn opvolger destijds een tijd aan de kant hield voordat hij zijn functie overdroeg. Ook maritiem historicus G. Teitler (*De strijd om de slagkruisers, 1938-40*) pakt Helfrich aan, maar laat meer de feiten voor zichzelf spreken. We kennen achteraf het resultaat van het optreden van Helfrich, die door een toeval het commando kreeg over de geallieerde maritieme inzet. Als navalist wilde hij een beslissende zeeslag niet ontwijken en zodoende liet hij de kans lopen het eskader eind februari 1942 terug te trekken en later in te zetten voor kleinschalige acties. De Slag in de Javazee liep dus onnodig op een fiasco uit. Het had

anders kunnen lopen als de onderzeeboten niet eerder onder bevel waren gesteld van de Britten, wier onderzeetactieken niet konden tippen aan die van onze marine. Eigenlijk is het een wonder dat Helfrich na de oorlog eerder bewonderd dan verguisd is. Hij was in feite een zetbaas van Furstner en dankt zijn reputatie goeddeels aan zijn al in 1950 verschenen memoires, waarin hij het falen in de Javazee vooral wijt aan de luchtmacht-poot van ABDacom. Anten haalt terecht P.C. Boer (*Het verlies van Java. Een kwestie van airpower*) aan, die deze mythe afdoende ontzenuwt.

Jaap Anten heeft op een frisse en overtuigende wijze een belangrijk deel van de Nederlandse maritieme historie in een nieuw daglicht geplaatst. Het boek is met zo'n 650 bladzijden tekst wel wat aan de lange kant, maar de lezer heeft dan niet alleen een geschiedenisboek, maar ook een leerboek over maritieme strategie in handen.

Drs. A.C. Tjepkema,
kolonel-vlieger b.d. KLU

Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten

Door B.A. de Graaf, E.R. Muller en J.A. van Reijn (red.)
Alphen aan den Rijn (Kluwer) 2010
702 blz.
ISBN 9789013078961
€ 79,50

De Nederlandse militaire autoriteiten beschouwden inlichtingenvergaring en de inzet van spionnen lange tijd van ondergeschikt belang. Het duurde tot vlak voor de Eerste Wereldoorlog voordat de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal C.J. Snijders, een officier belastte met het systematisch verzamelen van inlichtingen over politieke ontwikkelingen en legeropbouw in de ons omringende landen. Op lokaal niveau was de politie in de grote steden in de laatste decennia van

de negentiende eeuw inlichtingen gaan verzamelen over subversieve elementen. Op het platteland, maar vooral aan de grens, hield de Koninklijke Marechaussee een vinger aan de pols. Pas na de mislukte 'socialistische revolutie' van SDAP-voorman P.J. Troelstra in november 1918 tekende er zich iets af van meer systematiek en samenwerking. De oprichting van de Centrale Inlichtingendienst in 1919 was hiervan het directe gevolg. De militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst

(GS III), de gewestelijke politiekorpsen, de marechaussee en 'burgerlijke vertrouwenspersonen' voorzagen deze nieuwe dienst en elkaar van inlichtingen. GS III – tijdens de Eerste Wereldoorlog uitgegroeid tot een afdeling van circa vijftieng man sterk, maar na de oorlog weer afgebouwd tot een kleine bezetting – verzamelde niet langer alleen gegevens over vreemde legers, maar ook over antimilitaristen, communisten, anarchisten en nationaalsocialisten, zeker wanneer die zich in de gelederen van de krijgsmacht bevonden. De activiteiten van de inlichtingendiensten beperkten zich tot de Tweede Wereldoorlog veelal tot het verzamelen van inlichtingen uit openbare bronnen. Mede om te voorkomen dat Nederland zijn neutraliteit zou verliezen en beschuldigd zou worden van partijdigheid, werden in het Interbellum geen spionnen in het buitenland ingezet.

Terreurbestrijding

Na de Tweede Wereldoorlog nam het inlichtingenwerk in Nederland een grote vlucht. In de Koude Oorlog viel de wereld uiteen in twee machtsblokken. Om meer te weten te komen van elkaars intenties, capaciteiten en ontwikkelingen zetten beide partijen hun inlichtingen- en veiligheidsdiensten in om inlichtingen te vergaren (spionage) en om vijandelijke diensten te beletten hun werk te doen op het eigen grondgebied (contraspionage). Ook Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten deden hieraan mee. Na de val van de Berlijnse Muur in 1989 leken de inlichtingen- en veiligheidsdiensten even zwalvende, maar daaraan kwam na de aanslagen van 11 september 2001

en de daaropvolgende ontwikkelingen – de moord op Pim Fortuyn (2002) en Theo van Gogh (2004), de politie-inval in het Laakkwartier in Den Haag (2004), het oprollen van de Hofstadgroep (2005) en de uitzendingen naar Irak en Afghanistan – snel een eind. Het inlichtingen- en veiligheidsapparaat maakte sindsdien een enorme groei door, waarbij terreurbestrijding één van de belangrijkste taken werd. Om de taken en de bevoegdheden van de diensten wettelijk goed vast te leggen werd in 2002 de *Wet Inlichtingen- en Veiligheidsdienst 2002* (WIV 2002) van kracht. In de wet zijn onder meer de inzet van bijzondere bevoegdheden van inlichtingen- en veiligheidsdiensten vastgelegd, waaronder observeren en volgen, inzet van informanten en agenten, onderzoeken van woningen zonder huiszoekingsbevel, het openen van brieven, aftappen van telefoons en elektronisch berichtenverkeer en het binnendringen van computers. De wet regelt tevens het toezicht op de diensten.

Toegankelijk

De ontwikkeling van het Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsapparaat is terug te vinden in het vuistdikke overzichtswerk *Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten* onder redactie van Beatrice de Graaf, Erwin Muller en Joop van Reijn. Het is een initiatief van Kluwer, de Universiteit Leiden en de *Netherlands Intelligence Studies Association*, beter bekend onder de afkorting NISA. De meeste bijdragen zijn ook geschreven door leden van de NISA: wetenschappers en (oud-)medewerkers van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Het resultaat is een goed geschreven en leerzame publi-

catie met niet alleen artikelen over de geschiedenis en de huidige organisatie van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, maar ook bijdragen over de juridische en ethische aspecten van het inlichtingenwerk. Ook gaat een aantal auteurs in de bundel in op nieuwe fenomenen als *Cyber Intelligence* (Cyberint) en *Geospatial intelligence* (Geoint) en schetsen materiedeskundigen toekomstige ontwikkelingen. Overigens beperkt de bundel zich niet tot de werkzaamheden van de AIVD en de MIVD, maar is er ook aandacht voor de activiteiten van de Regionale Inlichtingendiensten van de politie. Door de toegankelijkheid is de bundel prima geschikt voor studenten van universiteiten en militaire academies, terwijl ook andere geïnteresseerden goed bediend worden.

Geoint

Het is ondoenlijk hier alle bijdragen op te sommen of er inhoudelijk op in te gaan. Een drietal 'militair getinte' bijdragen wil ik toch noemen. Ten eerste die van Joop van Reijn, 'Militair of civiel, centraal of decentraal: de wordingsgeschiedenis van de MIVD', waarin hij de geschiedenis van de MIVD behandelt. Het valt op dat dit vooral een organisatorisch overzicht is. Hier wreekt zich het feit dat er nog geen studie over de geschiedenis van de MIVD bestaat waarin (ook) de operationele kant wordt belicht. Ten tweede de bijdrage van George Dimitriu en Anne Tjepkema, 'Inlichtingenondersteuning bij de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde', een wat ondoorzichtige titel voor een artikel dat onder meer ingaat op de werkzaamheden van het militaire

inlichtingenapparaat na de val van de Berlijnse Muur, waarbij de auteurs zich vooral richten op buitenlandse missies. Samen vormen de bijdragen van Van Reijn, Dimitri en Tjepkema een overzicht van de voornaamste historische en organisatorische ontwikkelingen op inlichtingengebied binnen de Nederlandse krijgsmacht. Ten slotte de bijdrage van Alex Ordelmans en Wilbert Ligtenberg, 'Geospatial intelligence: Militaire Geografie, Imint en GIS en hoe deze leiden tot Geospatial intelligence', waarin zij een relatief nieuwe ontwikkeling behandelen die voortkomt uit een van de oudste inlichtingenactiviteiten van de krijgsmacht, de militaire geografie. Geoint is het combineren van beelden en geografische data om zich een beeld van de omgeving

te kunnen vormen waarin een aanstaande operatie zich gaat afspelen. Analisten die zich met Geoint bezighouden kunnen de gegevens over de fysieke omgeving ook combineren met informatie over menselijke activiteiten. Zo kan een analist gegevens over IED's in tijd en ruimte projecteren, zodat hij kan inschatten vanuit welke locaties de *insurgents* opereren.

Eén van de thema's die in de bundel aan bod komt is de roep om meer openbaarheid. Dit is eigenlijk een *contradictio in terminis* wanneer het inlichtingen- en veiligheidsdiensten betreft, want zij werken om diverse en begrijpelijke redenen het liefst in het geheim: zo geven zij geen informatie over hun *modus operandi*, vertellen niets over hun actuele

kennisiniveau en schermen hun bronnen af. Dit alles om hun tegenstanders niet wijzer te maken. Bovendien zijn zij alleen een betrouwbare partner voor buitenlandse inlichtingendiensten als die via hen verkregen gegevens niet bij het publiek bekend worden. Met het verschijnen van deze bundel wordt – uiteraard binnen de grenzen – aan dit verlangen tot openbaarheid voldaan.

Dr. J.T.W.H. van Woensel, NIMH

Schrijft u een gastcolumn in de Militaire Spectator?

De redactie van de *Militaire Spectator* daagt de lezers uit een gastcolumn te schrijven. De keuze van het thema is vrij, maar het moet wel passen binnen de formule van het blad. Voorwaarde voor plaatsing is dat de redactie uw boodschap relevant acht voor de lezers. Verder dient u uw verhaal in niet meer dan duizend woorden te vertellen. U kunt uw bijdrage sturen naar de bureauredactie (zie colofon). De redactie wacht reacties met belangstelling af.

De hoofdredacteur

GASTCOLUMN

Jan Soldaat 2.0

La Halving E.M. Nijhuis

Is oplossing voor het dalend personeelsbudget, de vergrijping en alle andere moderne bedreigingen voor de Nederlandse veiligheid wordt steeds meer gebaseerd op de techniek. Hierbij kijkt men vooral naar systemen en geschapen die de fysieke beperkingen van Jan Soldaat kunnen verhelpen.

De vraag is echter: kan en zal de techniek de militair nog verder kunnen 'vervullen'? Homo Sapiens kent immers nog wel fysieke beperkingen. En in tegenstelling tot dieren is de mens de enige die bijna al zijn beperkte fysieke capaciteiten heeft kunnen opheffen dankzij de techniek. Zo zijn er onder meer auto's, boten, treinen en vliegtuigen om onze beperkte snelheid en actieradius te vergroten, vergrootvaten en tv's om dingen te zien ver buiten ons bereik, en microchips en versterkers om ons beperkte menselijk gehoor mee te compenseren.

Ook menselijke tekortkomingen, zoals onze beperkte informatieverwerkende capaciteit, hebben we gecompenseerd. Continua zorgen de zintuigen tegen, oren, neus, huid, smaak voor input. Om hiermee om te kunnen gaan, filteren onze breinen deze signalen waarvan we ons slechts beperkt bewust zijn. Stemmingen, emoties, vermoedelijk en andere gemoedsaantanden verstoren bovendien het proces en dus maken we fouten. Op basis van informatie tussen korte-termijn geheugen en langetermijn geheugen worden zo onbewuste keuzes gemaakt die leiden tot bewaste acties.

die weldoem heel globaal op hoofdlijnen worden aangegeeft.

De gemiddelde mens kan immers maar ongeveer twee of vijf à zes nieuwe dingen gedurende circa twintig seconden bewust onthouden. Opschrijven als extern geheugen is een ander en vaak menselijk hulpmiddel. Geen enkel ander dier kan zijn nageslacht of soortgenoten zo gemakkelijk tijdens of na zijn leven al zijn kennis en ervaring ter beschikking stellen. Sprak weet daarbij overigens vaak onderdrukt de belangrijke tek. Kennisoverdracht moet sprak en papier heeft de mens zo de succesvolste manier dominante soort op aarde gemaakt. Binnen amper drieduizend jaar kan de mens namelijk nog zonder tekst op papier. De laatste twintig jaar is dit papier op zijn beurt steeds verder verdund en worden we in toenemende mate afhankelijk van automatiseringssystemen, die ook nog eens steeds kleiner worden.

Zo mag de techniek ook voor de toenemende hoeveelheid informatie en voor behoefte aan opslag. People and environments agement with computerized resources that provide information and services where and when desired. In deze we de militair als informatieverwerkende wereld plannen binnen het concept Network Centric Warfare en daar de exponentieel stijgende hoeveelheid beschikbare informatie aan koppelen, dan blijkt al snel dat we tegen onze grenzen aanlopen. Daarom werkt men ook hard aan hulpmiddelen zoals Decision Support Tools (DST) – a tool that enables users to improve decision making, record decision rationale, integrate mechanisms, and capture historical data.¹

Omgekeerd wordt er op uw PC of smartphone al volop gebruik gemaakt van dergelijke IED's (inligtingdiensten) (software-agents) die rondzwaaien bij informatie filteren op basis van onze voorkeuren of beslissingen nemen. De autonome beslissende die over blijft voor de mens wordt alomteerends kleiner.

Informatie verwerken en beslissingen nemen lijken daarom steeds vaker aan de techniek te worden overgelaten. Bijeen over de fysieke gereedschappen van de militair. Nu komen we in de fase van de menselijke geschiedenis waarbij de reeds lang 'behoefde' robots in opkomst zijn. Bij de eerste generatie Remotely Controlled Systems zijn er nog steeds voortdurend een mens aan de stuur- en vaartkroon. Maar de generatie of gedeeltelijk autonome systemen zijn in opkomst. Verbeterde kunstmatige intelligentie en hantiervermogen maken de mogelijk maken van deze laatste categorie steeds groter. Bij meer gebruik en verspreiding daartoe bereiden de herrijpt per robot.

Robots lijken in eerste instantie geschikter voor de asymmetrische oorlogvoering van vandaag in een gevechtssituatie gaat dan immers geen menselijke verliezen. Met alle technische superkrachten kunnen de VS en zijn bondgenoten, waaronder Nederland, het nu toe in Afghanistan weinig strijden tegen zelfmoordaanlegers. Dit is slechts voor de publieke opinie en voor de steun aan militairen. Daarom worden er zo'n twintigduizend robots ingezet, waaronder de succesvolle en beruchte Predator Drones.

Voor welk gaat met deze systemen en droom in vervulling: ze zijn goedkoper, nauwkeuriger en langer inzetbaar dan mensen en er is geen 'geveer' over AKKO of SBK. Anderen zien nachtmarrichting en ontwaakt in uitkomsten zoals geschiedt in de film Terminator 1 tot en met 4 (robot besluiten de mens uit te roeien) of de jaren '60 serie Star Trek, 'allevrijng' The Day After Tomorrow (twee concurrerende supercomputers rechenen een 'wilde' oorlog aan).

Tegenstanders van het toenemend gebruik van robots en het daardoor hebben een aantal

beveuren op ethische gronden. Tot nu toe hebben lijfelijk op het slagveld aanwezige militairen de beslissing in eigen hand gehouden en bij twijfel gekozen voor geen actie. Het feit niet meer fysiek geconfronteerd te worden met de gevolgen van een beslissing, en de mogelijke gewettigde gevolgen daarvan aan (in ieder geval eigen zijde, wordt dempvoelend. De afstand 'ontmenselijkt' de vijand. De beslissing van een robot in plaats van een mens op een (verrederder) vijand af te zetten lijkt alomteerends gemakkelijker en sneller te worden genomen.

Tegenstanders van robotsystemen wijzen op het drempelverlagende effect: afstand 'ontmenselijkt' de vijand

men. Ook kunnen landen gemakkelijk contacten vlijmbaar zijn van een autonome robot. Er zijn daarom al diverse voorstellen geweest om de inzet van robotsystemen via (Geeffere) verdragen helemaal te verbieden.

De evolutie van de robotisering van (voornamelijk) westerse legers past daarentegen mooi in het streven om oorlog publiek verkoopbaar te houden, met zo min mogelijk doden onderdan aan eigen kant, zo weinig mogelijk burgerlicthoffers, en dat nog goedkoper ook. Anderzijds kunnen we verwachten dat ook terroristen en/of (buitenzakelijke) robots ingezet, waaronder de succesvolle en beruchte Predator Drones.

Er zijn nog enkele andere directe strategische behoeften te noemen, maar de autonome en intelligente van robots groeien. Men is daarom al indringend aan het nadenken of en hoe men dergelijke robotsystemen moet voeden van een soort ethisch 'beef' of 'nauwkeerder. Dan pas zal blijken of menselijke kwaliteiten zoals compassie en genoodverstand te vervangen zijn.

1. Wicks M. 'The Computer of the 21st century', in Scientific American 261 (1999) 116-16.
2. 'Decision Support Tools (DST) – a tool that enables users to improve decision making, record decision rationale, integrate mechanisms, and capture historical data.'